

ІСТОРИЧНЕ МИНУЛЕ В РОМАНІ "ОТЧИЙ СВІТИЛЬНИК" Р.ФЕДОРІВА

Костюк О.В., аспірант

Запорізький національний університет

У цьому дослідженні за матеріалами роману "Отчий світильник" Р.Федоріва зроблено спробу дослідити епоху, яку відновлює письменник, показано життєвий та історичний матеріал, пропущений через свідомість конкретної особи. У статті приділяється увага розв'язанню актуальної проблеми взаємозв'язку людини та історії.

Ключові слова: роман, історія, образ, людина, минуле.

Костюк Е.В. ИСТОРИЧЕСКОЕ ПРОШЛОЕ В РОМАНЕ "ОТЧИЙ СВЕТИЛЬНИК" Р.ФЕДОРОВА / Запорожский национальный университет, Украина

В этом исследовании на примере романа "Отчий светильник" Р.Федорова сделана попытка исследовать эпоху, восстановленную писателем, представлен жизненный и исторический материал, который пропущен через сознание конкретного человека. В статье уделяется внимание решению актуальной проблемы взаимосвязи человека и истории.

Ключевые слова: роман, история, образ, человек, прошлое.

Kostuk H.V. HISTORICAL PAST IN NOVEL "FATHERS LIGHT" OF R FEDORIV / Zaporizhzhya State University, Ukraine

The author of this research by materials of Roman Fedoriv's novel "Fathers light" has made an effort to research the period, which the writer had renewed showed lifely and historical material, which was gone through the personal mind. In this article the attention was deciding an actual problem of connection between at the human and the history.

Key words: novel, history, features, human, past.

Однією з актуальних проблем літературного процесу ХХ століття є осмислення концепції особистості у світлі історії, проблеми правди минулого. Наперекір забороні об'єктивного бачення історії та людини в ній, якщо згадати "нищення" "Мальв" Р.Іваничука, "Яси" Ю.Мушкетика, поеми "Мазепа" В.Сосюри, поезії Ліни Костенко, правдиве висвітлення історії продовжує привертати увагу письменників. Лише з досвідом та усвідомленням минулого автор може досягнути події сьогодення, поглибити художнє уявлення про історичне та сучасне.

Вагомим у національному літературному просторі стало ім'я Р.Федоріва. Його твори інтелектуальні, де глибокі історичні пласти, загадки минулого, правда очима історії, конкретика, висока ідейність і змістовність дозволяють замислитись над питаннями буття людини. В історії романіст вибирає трагічні сторінки життя, висвітлює вічні проблеми: людина, історія, любов, ненависть, прощення, мистецтво, життя, смерть.

Романи письменника стали об'єктом наукової уваги О.Єременко, М.Ільницького, В.Качкана, В.Кравченко, О.Неживого, А.Погрібного, Т.Салиги, М.Слабошпицького, які намагалися досягнути світобачення Р.Федоріва, його думки, втілені в сюжетно-образний матеріал, тісно пов'язані із враженнями його життєвого досвіду, доповнені роботою творчої уяви, введені в неповторні співвідношення та історичні асоціації.

Метою нашого дослідження є аналіз специфіки історичного минулого в романі "Отчий світильник", про який П.Загребельний писав: "Можу стверджувати, в нашій історичній романістиці останніх десятиріч я майже не зустрічав книжок, написаних на такому високому мистецькому рівні, таких поетичних і водночас таких тверезих скрізь, де йдеться про змалювання й розкриття справжніх чинників історії" [1, 8].

"Отчий світильник" – історичний роман, де центральним об'єктом зображення є Галицьке князівство у ХІІ столітті. І це не випадково. Працюючи над великою прозою, Р.Федорів першочергову роль відводив змалюванню минулого України, окремих її регіонів, а особливо – Галича: "Не хочу применшувати вагу й значення інших літописних городів стародавньої Руси-України... Але Галич... був і залишається, принаймні для мене, постійним джерелом творчої наснаги, роздумів і захоплення" [2, 3], що й визначило особливості стилю митця, позначилося на його творах, виділивши їх із сталих ідеологічних канонів. Роман присвячений подіям минувшини, але при цьому є ще спробою проаналізувати події часів князювання Ярослава Осмомисла, дати оцінку тогочасним подіям і фактам із позиції сьогодення.

Близько десяти років писав Р.Федорів "Отчий світильник": ретельно збирав матеріал. В інтерв'ю він зазначав, що писати йому було важко: "треба було перегорнути гори літератури: етнографічну, історичну, археологічну... вивчити епоху, вжитися в неї" [3, 4].

Написати цей твір Р.Федорів наштотували (змусили) події застійних 70-х років XX ст., коли митці слова відчули на собі реальну загрозу катастрофи – табу на власну думку, публічне висловлювання. Тодішня ідеологія завдала серйозної шкоди розвитку літературного процесу, бо заохочувала авторів писати "власну" історію. А коли це торкається письменника, людини творчої, та ще обдарованої такою незламною силою слова, вразливою емоційністю, багатим внутрішнім світом, то встояти перед цим натиском було його обов'язком. "Письменник не може бути письменником, якщо йому не болить за становище суспільства. А тепер зважте на те, що людина не має змоги...сказати про цей біль" [4, 17]. Вихід із цієї ситуації літератор вбачає у зверненні до подій минувшини, бо: "заглиблення в архіви" було не чим іншим, як спробою самою історією відповісти в літературній формі на те, що турбує письменника як громадянина, як людину" [4, 17].

Одним із центральних образів твору є Ярослав Осмомисл – князь галицький, що прагне здобувати славу та пошану не мечем, як це робив його батько, князь Галичини Володимир, який вважав, що "меч – усьому голова" [5, 57], а миром та добробутом. Осмомисл "прагнув бути отцем для народу, а сином – для своєї землі" [5, 89], намагався не втратити зв'язок із рідною землею, бо це призведе до збідніння його душі, віддалить його від людей, а особливо від доньки дереводіла Настуні, у яку був закоханий.

Привертає увагу той факт, що Р.Федорів подає образ галицького князя неоднозначно, дещо позбавленим ореолу героїзму та ідеалізованості, якого надали йому історичні студії (про Ярослава згадано у відомих українських пам'ятках "Слово о полку Ігоревім", Київському літописі та ін.). У творі Осмомисла змальовано не лише як цілеспрямованого, мудрого державного діяча, який дбає про зміцнення Русі-України, пильнує державні інтереси, але й людиною несправедливою, жорстокою, яка не помічає загрози зради серед свого оточення, сприймає лише похвалу і славу, при цьому відхиляючи докори та сумніння на свою адресу. Так, прозаїк поєднує в одній особі зміни характеру, спричинені об'єктивними та суб'єктивними факторами.

Варто зазначити, що слово "Осмомисл" тлумачать неоднозначно. В історико-філологічному коментарі Б.Яценко наводить думку про те, що "Осмомисл" – це той, що має вісім думок, вісім турбот" [6, 8]. Проте звернувшись до "Лексикона" П. Беринди знаходить матеріал про "вісім злих помислів", а саме "чревобесіє, блуд, сребролюб'є, гнів або ярость, скорбь або печаль, уніє, страсть душі та гордія" [6, 8]. Їхнім прототипом є "сім дарів духу святого": "дух премудрості, дух розуму, дух совіта, дух кріпості, дух віденія, дух благочестія, дух страху божія" [6, 8]. Погодимось із думкою дослідника, про те, що, можливо, ці вісім "страстей" втілені в образі Ярослава Осмомисла. Звідси і виникає внутрішня роздвоєність душі героя.

Свої помилки, як людина, Ярослав Осмомисл помічав, визнавав, тому й не боявся в них зізнатися і прагнув їх виправляти. "Я грішний був у житті. Многії гріхи чинив несвідомо...многії свідомо" [5, 557], – сказав він перед смертю, попросивши пробачити його і поховати при вході до храму Успення Богородиці. Так він вирішив спокутувати гріхи перед народом: "топчіться по мені, братове" [5, 558]. А як князь, не дозволяв собі слабкості – проявляти свої почуття. Про внутрішні його переживання дізнаємось із монологів або із засобів зовнішньої характеристики героя. Коли загинула Настуся Чагорова, Ярослав не міг виказувати свою ненависть до тих, хто вчинив це, тому подумки мучиться: "Ну звичайно, вони не винні. Вони в Настусині кострище не кинули патичка. Це чорна робота. Винні, отже, чорні люди, ціла земля, яку я установлював, для якої жив. Для кого... для чого тепер житиму? Ха-ха, а я ще виколисував надію разом із Суздаєм установлювати по-новому Русь. Минулося... все минулося. А що ж лишилося? Ах, ніяк не пригадаю, що лишилося... а треба пригадати" [5, 544].

Життєва позиція князя вже заздалегідь була приреченою. Хоча Осмомисл і намагається жити за законами добротворення, все ж він – можновладець, який є заручником обставин та обов'язків, що їх накладає влада. Ярослав постійно боровся з цим. Це була душевна драма для нього: "Не я, хронографі Іване, вириваю гуслам язика, чинить це князь, чоловік у мені плаче" [5, 510].

Зазначимо, що внутрішня роздвоєність прослідковується і в інших персонажах: Доброніги, дружини Люта Чагра, Яна Чагра, Продрома. Останній змушений жити роздвоєно: "поет з двома лицями, з двома талантами і з двома лірами: одна ліра для простолюду, друга – для помазаників" [5, 42].

Головного персонажа автор випробовує почуттям кохання, адже саме воно є головною субстанцією в людському житті. Правдиві історичні факти особистого життя Ярослава Осмомисла Р.Федорів не оминув. Галицького князя насильно одружили з донькою Юрія Долгорукого Ольгою. Та на цьому драматична історія не завершується. Кохання до "волостелина" приходить з донькою дереводільського роду Настусею, яка принесла йому радість, задоволення і душевний спокій. Їхня любов і трагічна її розв'язка (Настю спалили бояри) були доволі відомими в історії. Р.Федоріву вдалося у творі з надзвичайною проникливістю розкрити душу князя галицького, його потаємні почуття і мрії. Письменник з великою делікатністю і тактом описує зародження почуття кохання між князем і Настусею. Він глибоко відтворює душевний злам і розчарування, які переживає Ярослав Осмомисл через смерть коханої.

Тож письменник показує не лише залежність дій, почуттів, способу мислення героїв від обставин, долі, але й розкриває відповідальність персонажів за свої вчинки перед народом, перед історією і навіть перед самим собою. У цих думках прослідковується історіософська позиція письменника. Автор у деталях описує історичні події та їхніх героїв і стає учасником зображуваного. Проводячи паралель "герой – історія", Р.Федорів ніби підштовхує до думки, що кожна людина залишає після себе слід в історії, бере участь в її утворенні, тому має нести відповідальність за це.

Шукачем істини та справедливості в романі є княжий літописець Іван Русин, уже саме прізвище якого символічне. Цим самим автор прагнув підкреслити його відданість державі й князеві. Підтвердженням цьому є вчинки та роздуми Русина, які постійно занотовує на папері у вигляді літописання про часи князювання Ярослава Осмомисла. Р.Федорів показав справжнього русина – свободолюбного, справедливого, вразливого, часом упертого.

Вічна проблема влади та мистецтва подана Р.Федорівим у моделі взаємин князя та Івана Русина. На схилі літ Русин – чи не єдиний друг князя. Його незалежність дивує князя і навіть викликає деяку роздратованість. Хронограф не бажає коритися умовам, які йому нав'язують та диктують, тому коли галицький князь попрохав літописця писати більше про добродіяння його, Русин був категоричним: "А правду не зітреш, якщо навіть почнеш випалювати написане залізом... Хочу служити отчій землі... Я – русин, княже." [5, 354-355]. Для Івана основне – берегти чистоту свого пера, а найголовніше – запалювати в людях світильники правди та історичної пам'яті. Усе це свідчить про високий рівень свідомості Івана і про справедливу спрямованість його роздумів. І навіть тоді, коли Русинові загрожує вигнання з княжого двору, все-таки він не зраджує своїм ідеям: "Мене Ярослав прогнав – не плачу, бо гнав він не Івана, правдивих слів боявся, що крають серце... Прощай, мій княже Ярославе. Здогадуюсь: миліші володарям співці, що травною стеляться під ноги, а язиками лоскочуть п'яти" [5, 90]. Русин є втіленням кращих рис людини, бо для нього життєвим правилом є позиція правди, людяності, доброти і совісті.

Прототипом Івана змальовано талановитого Яна, сина Чагра, який був запрошений до княжого двору "співцем". Ян відразу знайшов підхід до свого господаря: прославляв заслуги перед народом, возвеличував у походах, вихваляв князеву мужність, хоробрість та мудрість. Яну байдуже, що він часто був такий далекий від істини. Створюючи свою "правдиву" історію володарювання Ярослава, він возвеличував брехню, лестив князеві, замовчував його кривду, яку заподіював простоліду, прикривав всі ті чорні сторінки непорозуміння та міжусобиць: "не було святині, яку б він посоромився збезчестити, не було правди, яку б він завагався зрадити, не було білого, котре б не пробував забарвити в чорне" [5, 242]. Русин засуджує таких "служителів", тому навіть залишати про нього згадку у своєму хронографі не бажає. Але заради застереження майбутніх поколінь він зазначив: "Не моліться на нас. Не пробуйте малювати усіх нас на іконах золотими барвами. Ми були різні. Пізнайте нас" [5, 243].

Фрагментарно змальовано постаті князя Юрія Долгорукого, його синів Ростислава та Андрія, князя Володимира Володимировича, зосереджено увагу на їхніх походах на Волинь, місто Володимир, Луцьк, Звенигород. Згадано похід Володимира Володимировича в 1136 р. на ляхів, 1184 р. – на половців та інші.

Поряд із історичними особами в романі постають вигадані герої – представники селянства: дереводіли, ковалі, рибалки та кожум'яки, хоробрі воїни та гола чернь, боярина Параскева, єпископ Козьма, отець Остафій та інші. Через образ князя Осмомисла автор показав історичну силу народу. Кожен образ зображений з особливою симпатією. Автор доклав чимало зусиль, щоб передати, наскільки складною була доля простоліду. Він із жалем та співчуттям змальовує їх "сізифову" працю. Дуже часто трудівники зазнавали приниження і знущання від володарів та бояр, а в разі непокори – найтяжчих покарань. Підневільники від безвихіддя намагалися тікати, але ніде не знаходили притулку. Та все ж вони залишалися Людьми. І це, напевно, основне. Вони працювали, продовжували рід, знаходили своє місце в цьому темному світі: Добромир став відомим різьбярем, його син Іван – скульптором, Василь Чагрович – знаним теслею.

Р.Федорів вдається до інтерпретації історичних осіб, їхніх характерів. При цьому письменник не применшує їхньої історичної участі і не надає їм тих властивостей, яких вони у свій час не мали. Вчинки і думки вигаданих персонажів зображено відповідно до часового континууму, тобто характерно до їхньої доби. Отже, автор дотримувався висвітлення історичних подій у реалістичному ключі.

Символом оновленого життя в романі є дитина. Невипадково твір закінчується промовистим епізодом: галицький князь помер, майбутня доля Галичини невизначена, а дружина Василька Чагра, Анна, у пуші на горбах народжує сина, який є запорукою продовження життя. Незважаючи на чвари князівські, безвладдя, письменник налаштований оптимістично, він вірить у кращу долю свого народу, його волю та незалежність: "То треба кликнути сюди людей... тих, що воліють жити без князів і бояр. Збудую тут город... житиме в ньому вільна громада", – роздумував Василько [5, 559].

Час у романі конкретизовано. Це проявляється вже в назвах розділів, у яких автор вказує не лише період, а й рік подій, про які розповідає. Перший розділ має назву – з літа 1187, окрім того, шість розділів

відстежують події цього року. Усі інші – названо узагальнено – з літ минулих. Точність викладу історичного матеріалу вбачається вже на початку твору, адже події мають чітко визначене місце – Галичина і конкретну дату – 1187 р., рік смерті Ярослава Осмомисла. Автор також повертається на декілька десятиріч назад, у юнацькі часи галицького князя. Така конкретизація локалізує історичний час, допомагає сфокусувати увагу, служить фрагментарності зображення.

Широта охоплення історизму, рельєфне й виразне змалювання конкретних обставин життя галичан у романі сприяли глибокому проникненню в духовну атмосферу того часу та відтворенню психологізму персонажів.

Для надання роману історичного колориту автор використовує тогочасні імена (Вавило, Гарасій, Доброніга, Єфстафій, Оксен, Чагр, Лютий), з історії Галичини княжої доби маємо імена Володимир Володимирович, Ярослав Осмомисл, Єфросинія Ярославна, Володимир Ярославович, Олег Насташин, Юрій Долгорукий, Ольга Юріївна Долгорука, Настя Чагорова, Мстислав Ізяславович, Боян. Написаний твір сучасною для автора мовою, забарвленою лексичними історизмами: печатник, боярин, князь, дереводіл, гридниця, унот, віче, лічець, ігумен, вуй, трунок.

Історичний твір має ґрунтуватися на "ідеях історії, в яких були зерна історичної перспективності, які впливали на наступні покоління" [7, 214], чого й дотримувався Р.Федорів, створюючи "Отчий світильник". Автор виявляє інтерес до історії як до духовної спадщини народу, що перебуває постійно в пошуку, розвитку та вдосконаленні.

Отже, Р.Федорів пише про загальнозначиме, утверджує розум і гідність на трагічних шляхах історії. Романіст намагався заглянути в минуле правдивими очима, зрозуміти особистість у вирі тогочасних подій. Письменник у зображенні історичних перипетій та постатей прагнув подати достовірні факти, передати правдивість змісту, фактичну точність, використовуючи при цьому документальні свідчення та власні знання з історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загребельний П. З учнів великого цимбаліста // Федорів Р. Твори: У 2 т. – Т. 1. – К.: Дніпро, 1980. – С. 5-12.
2. Федорів Р. Вода з княжої криниці // Федорів Р. Отчий світильник. – Л.: Червона калина, 1998. – С. 3-4.
3. Зубанич Ф. Роман Федорів: "Увіходжу в арканове коло" / Ф.Зубанич // Молодь України. – 1977. – 30 червня.
4. Погрібний А. Жага черпати з витоків // Федорів Р. Твори: У 3 т. – Т. 1. – К.: Дніпро, 1990. – С. 5-28.
5. Федорів Р. Отчий світильник / Роман Федорів. – Л.: Червона калина, 1998. – 560 с.
6. Яценко Б. Історико-філологічний коментар / Б.Яценко // Українська мова та література. – 1997. – № 34(50).
7. Ільницький М. Людина в історії / Микола Ільницький. – К.: Дніпро, 1989. – 356 с.

УДК 821.161.2Ш-09:378(477.64-2)

"МОЯ ШЕВЧЕНКІАНА" В.А.ЧАБАНЕНКА В КОНТЕКСТІ ШЕВЧЕНКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВИКЛАДАЧІВ ЗНУ

Кравченко В.О., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет

У статті висвітлено результати наукових досліджень викладачів ЗНУ. Охарактеризовано наукові пошуки й здобутки у галузі шевченкознавства, зокрема сфокусовано увагу на збірнику В.А.Чабаненка "Моя Шевченкіана".

Ключові слова: шевченкознавство, наука, творчість, збірка, поетика.